

Tema 1.

1788 – 1808: A crise da monarquía absoluta

(abdicacións, ocupación napoleónica)

Carlos IV

En 1788 empezou a reinar Carlos IV. De carácter afable e débil (e de curtos alcances e moi escaso entendemento, segundo o seu pai), confiou nas cuestións de goberno no consello e nas opinións da súa muller, María Luísa de Parma, actitude que foi obxecto de burlas, presentándoo como marido terno e compracente. Tocoulle vivir unha época de grandes cambios orixinados pola Revolución francesa. Ao longo do seu reinado produciuse a crise progresiva da monarquía tradicional española.

O temor á expansión da revolución

Desde 1789 as noticias procedentes de Francia (proclamación da soberanía nacional, declaración de liberdades e dereitos individuais, limitación do poder do rei, abolición dos privilexios da nobreza e da Igrexa...) causaron un forte impacto en España. O temor ao contaxio revolucionario levou ao goberno de Carlos IV, dirixido polo conde de Floridablanca, a realizar un severo control da propaganda revolucionaria, fundamentalmente por medio da Inquisición. Pero as medidas non lograron evitar que as ideas revolucionarias se estendesen por España.

En 1792, os acontecementos en Francia agraváronse coa abolición da monarquía e a detención de Luís XVI. Sentíndose ameazadas, as distintas monarquías europeas saíron en defensa dos dereitos reais do monarca francés e atacaron os revolucionarios, pero foron incapaces de derrotalos. En España, a actitude a tomar foi vacilante. A finais de 1792, Manuel Godoy foi nomeado Secretario de Estado. Fidalgo de ambición desmedida, alcanzou o poder aos 25 anos grazas á protección e aos favores da raíña María Luísa, pasando nuns poucos meses de cadete da Garda Real a tenente xeneral, grande de España e duque de Alcudia. Inicialmente tratou de negociar e conseguir a liberación de Luís XVI.

Manuel Godoy

En 1793, despois da execución do rei francés, España entrou na guerra contra os revolucionarios franceses (Guerra dos Pirineos ou da Convención). Pero a falta de preparación e as continuas derrotas obrigaron a Godoy a asinar a paz en 1795 (paz de Basilea), conseguindo este o título de Príncipe da Paz. A partir de entón, a política exterior de España orientouse a buscar e consolidar a alianza coa Francia revolucionaria para facer fronte ás ameazas de Gran Bretaña sobre o comercio americano; esta alianza asinou en 1796 (Tratado de San Ildefonso), o que provocou que os enfrontamentos cos ingleses fosen constantes.

Despotismo de Godoy e alianza con Napoleón

Entre 1792 e 1800 a división ideolóxica aumentou favorecendo o enfrontamento e a loita polo poder entre os partidarios das reformas e os da tradición. En 1801 os partidarios da tradición desprazaron do poder os ilustrados. Os reis confiaron de novo en Godoy quen, a partir de entón, converteuse no máximo responsable da política da Coroa, actuando como un alter ego do rei co título de Xeneralísimo. Coas súas actuacións e sumando títulos, honores e poder, Godoy provocou as críticas e a oposición de numerosos grupos e personalidades: do príncipe de Asturias (Fernando), da Igrexa, da nobreza, dos ilustrados e tamén do pobo, molestos polo seu ascenso, pola súa intimidación cos reis, polo seu estilo de vida, pola acumulación de honores e riquezas e polo seu despotismo á hora de gobernar.

Paralelamente, o contexto internacional foi cada vez máis negativo e prexudicial para a Coroa de España. Os enfrontamentos bélicos contra Inglaterra foron continuos e provocaron a quebra do comercio con América, a ruína do Estado e unha crecente supeditación a Francia (gobernada por Napoleón desde 1799); os enfrontamentos navais hispanofranceses fronte aos ingleses foron desastrosos, acabando estes por conseguir o dominio absoluto dos mares tras a vitoria na batalla de Trafalgar (1805).

Co obxectivo de causar graves prexuízos económicos a Gran Bretaña, en 1806 Napoleón decretou o bloqueio continental contra os seus barcos e mercadorías, así como a invasión daqueles países que non o respectasen. O non cumprimento deste boicot económico por parte de Portugal, tradicional aliado dos ingleses, levou a Napoleón a planificar a súa conquista contando co apoio de España. A cambio da autorización do paso por territorio español de tropas francesas, acordouse o reparto de Portugal e a creación do reino dos Algarves para Godoy (**Tratado de Fontainebleau**, 1807). En 1808, os movementos das tropas francesas cara a Portugal e a ambición de Godoy provocaron un crecente malestar na Corte e no pobo. Os enfrontamentos dentro da propia familia real, cos intentos de Fernando de facerse co poder, levaron a Napoleón a considerar a posibilidade de facerse co control da monarquía española.

Napoleón Bonaparte

A comezos de 1808, a entrada e presenza das tropas francesas en España causou un forte malestar popular. Así mesmo, Godoy, que sospeitaba dunha posible xogada de Napoleón para facerse co dominio de España, ademais de Portugal, propuxo a Carlos IV a retirada cara a América (como xa fixeran os reis de Portugal). O traslado dos reis a Aranjuez incrementou os temores populares, temores que foron aproveitados polos partidarios do príncipe Fernando para continuaren conspirando. En marzo de 1808 produciuse o Motín de Aranjuez. Grupos de alborotadores, contando co apoio dos gardas e dos nobres partidarios de Fernando, asaltaron o pazo real e obrigaron a Carlos IV a abdicar no seu fillo Fernando, que foi recoñecido como rei de España (19-3-1808). Temeroso da evolución dos acontecementos, Carlos IV pediu axuda a Napoleón manifestándolle as verdadeiras razóns polas que tivo que abdicar.

Señor meu irmán: VM saberá sen dúbida con pena os sucesos de Aranjuez e as súas resultas (...). Eu non renunciei en favor do meu fillo senón pola forza das circunstancias, cando o estrondo das armas e os clamores dunha garda sublevada me facían coñecer a necesidade de escoller entre a vida ou a morte, e a esta última seguiría a da raíña. Eu fun forzado a renunciar (...). Dirixo a VM. unha protesta contra os sucesos de Aranjuez e contra a miña abdicación. Entrégome e enteiramente confío no corazón e amizade da VM.*

CARLOS IV. Carta a Napoleón. 23-3-1808 [castelán]

[A protesta consta nun documento asinado polo monarca o 21 de marzo no que dicía: Protesto e declaro que o meu decreto de 19 de marzo, no que abdiquei a Coroa en favor do meu fillo, foi un acto ao que me vin obrigado contra a miña vontade, para evitar males maiores e a efusión de sangue dos meus amados vasallos. En consecuencia, debe ser considerado nulo e sen ningún valor].*

As abdicacións de Baiona e o reinado de Xosé I Bonaparte

Xosé I Bonaparte

Os sucesos de Aranjuez foron para Napoleón un claro testemuño da crise política e da decadencia da monarquía española. Coa escusa de mediar nas súas disputas, reuniu en Baiona (Francia) os membros da familia real española. Alí, Fernando foi obrigado a devolver a coroa a seu pai Carlos quen, a súa vez, cedeu os seus dereitos a Napoleón; a cambio, ambos foron recompensados con cuantiosas posesións, rendas e privilexios en Francia. Despois, Napoleón nomeou o seu irmán Xosé, daquela rei de Nápoles, como rei de España.

SM o rei Carlos, que non tivo en toda a súa vida outra mira que a felicidade dos seus vasallos (...) resolveu ceder, como cede pola presente, todos os seus dereitos ao trono das Españas e das Indias á SM o emperador Napoleón, como o único que, no estado a que chegaron as cousas, pode establecer a orde; entendéndose que esta cesión só ha de ter efecto para facer gozar aos seus vasallos das condicións seguintes: 1. A integridade do reino será mantida (...). 2. A relixión católica, apostólica e romana será a única de España (...). 3. S.M. o Emperador obrígase a dar asilo nos seus Estados ao rei Carlos, á súa familia, ao Príncipe da Paz, (...), os cales gozarán en Francia dun rango equiparable ao que tiñan en España.

Convenio entre Carlos IV e Napoleón. 5-5-1808 [castelán]

O príncipe de Asturias adhírese á cesión feita polo rei Carlos dos seus dereitos ao trono de España e das Indias a favor da SM o Emperador dos franceses, rei de Italia e Protector da Confederación do Rin e renuncia a todos os dereitos que posúe como príncipe de Asturias á Coroa de España.

Convenio entre Fernando, príncipe de Asturias, e Napoleón. 10-5-1808 [castelán]

Napoleón, pola graza de Deus Emperador dos franceses (...) a todos os que o presente viren, saúde. Facéndonos saber a Xunta de Estado, o Consello de Castela, a vila de Madrid etc., por representacións, que o ben de España esixía que se puxese un pronto termo ao interregno, resolvemos proclamar rei das Españas e das Indias ao noso moi amado irmán Xosé Napoleón, actual rei de Nápoles e Sicilia.

NAPOLEÓN. Decreto de cesión da Coroa española. 6-6-1808 [castelán]

Coa finalidade de conseguir partidarios, Napoleón convocou en Baiona unha Asemblea ou xunta de deputados españois representantes dos tres estamentos tradicionais. Despois de xurar fidelidade ao novo rei, Xosé I Bonaparte, a Asemblea de Baiona aprobou unha lei na que se regulamentaban as relacións entre o novo rei e os seus súbditos. Aínda que se trataba dunha lei fundamental do Reino, non era propiamente unha Constitución, xa que non foi obra da Asemblea de Baiona, senón do propio rei; tiña, pois, o carácter dunha Carta Outorgada.

Guerra da Independencia

O 2 de maio de 1808 en Madrid
(Goya)

A primeira fase (maio - novembro 1808) O traslado da familia real a Francia provocou un gran malestar en Madrid. O Dous de Maio de 1808, os madrileños amotináronse contra os franceses; as noticias da rebelión e da súa sanguenta represión provocaron a sublevación xeral en toda España. Esta insurrección popular marcou o inicio dunha longa e cruenta guerra. Ante a escaseza de tropas españolas, a loita e defensa do territorio foi asumida polas masas populares. En xeral, predominou un patriotismo

fanático defensor da tradición, da relixión e dos dereitos do rei Fernando VII.

A superioridade militar dos franceses obrigou os españois a adoptaren a guerra de guerrillas para se defender. A guerrilla baséase na formación de pequenas partidas ou cuadrillas de homes que, apoiándose no coñecemento do terreo e contando coa axuda da poboación, atacaba as tropas francesas en accións limitadas sen presentar nunca unha batalla frontal. Algúns xefes das partidas de guerrilleiros, como Espoz Mina, Juan Martín Díaz o Empecinado, o cura Merino, pasaron a se converter en heroes populares e as súas fazañas foron recollidas pola literatura e a tradición oral. Os españois contaron coa axuda inglesa para expulsaren os franceses.

Fusilamentos do 2 de maio en Madrid (Goya)

Na guerra contra os franceses, tamén coñecida como de Independencia, diferéncianse tres fases: • A primeira fase (maio-novembro de 1808) estivo caracterizada polo intento de ocupación francesa e o levantamento popular dos españois, que fixo fracasar os plans de Napoleón de ocupar rapidamente o país. Destaca a vitoria de Bailén, onde foi derrotado o exército francés de Andalucía e obrigou a Xosé I e ás súas tropas a retirarse cara a Vitoria..

A segunda fase (novembro de 1808-xaneiro de 1812) foi de claro dominio francés grazas ao grande exército (máis de 250.000 soldados) dirixido polo propio Napoleón. As principais cidades tiveron que capitular tras sufrir heroicas resistencias (como a de Zaragoza, onde destacaron o xeneral Palafox e Agustina de Aragón), e prolongados sitios (caso de Xirona defendida por Álvarez de Castro). Ao mesmo tempo, as tropas inglesas enviadas en axuda dos españois, eran perseguidas ata A Coruña, onde reembarcaron despois de perder o seu xefe, sir John Moore, na batalla de Elviña (16-1-1809). Unicamente Cádiz e Lisboa resistiron a ocupación francesa amparadas nas súas defensas e nas axudas británicas.

En Galicia, tras unha inicial ocupación (xaneiro de 1809) polas tropas de Soult e Ney, a liberalización do territorio foi realizada fundamentalmente polo pobo. Numerosas partidas de guerrilleiros, moitas delas financiadas polos mosteiros, atacaron constantemente os franceses. Cidades, vilas e aldeas sufriron asedios e saqueos. A resistencia popular foi clave en accións como a reconquista de Vigo (28-3-1809), realizada pola acción conxunta de Mauricio Troncoso (abade do Couto, quen mobilizou os campesiños das comarcas do Condado e do Rosal) e as partidas de Morillo e Bernardo González, Cachamuíña, ou a batalla de Ponte Sampaio, preto de Pontevedra (xuño de 1809). A oposición popular e o illamento respecto ao resto dos exércitos fixeron que os franceses abandonaran rapidamente Galicia (finais de xuño de 1809), converténdose así no primeiro territorio liberado do dominio francés. A guerra deixou unha forte pegada

en Galicia; aínda hoxe algúns topónimos lembran os lugares onde estivo ou se combateu o francés e numerosas festas e tradicións orais relatan episodios daquela loita.

A terceira fase (xaneiro de 1812-abril de 1814) estivo marcada polo repregamento francés e a ofensiva hispanoinglesa. A campaña de Rusia obrigou a Napoleón a empregar parte das tropas que estaban en España, situación que foi aproveitada polas tropas anglo-hispanas comandadas por Wellington, que conseguiron a vitoria de Arapiles (preto de Salamanca) en 1812, vitoria que obrigou os franceses a abandonar o sur da Península. A continua diminución dos efectivos franceses, para facer fronte ás guerras que Napoleón mantiña en Europa, permitiu aos exércitos de Wellington gañar as batallas de Vitoria e San Marcial en 1813. A guerra rematou en 1814 co triunfo de españois e ingleses.

Imaxes : WikiComkons (Dominio Público)